

DANSK SPROGNÆVN

Grammatisk talt

Anbefalede
sproglige betegnelser

Redigeret af

HENRIK GALBERG JACOBSEN

Dansklærerforeningen

1996

Dansk Sprognævns skrifter 24

Grammatisk
talt

DANSK SPROGNÆVN

Grammatisk talt

Anbefalede
sproglige betegnelser

Redigeret af

HENRIK GALBERG JACOBSEN

Dansklærerforeningen

1996

Dansk Sprognævns skrifter 24

Grammatisk talt

© 1996 by Dansk Lærereforening & Dansk Sprognævn, Copenhagen

Sats og grafisk tilrettelægning: Henrik Galberg Jacobsen

Trykt hos Jydsk Centraltrykkeri A/S

Printed in Denmark 1996

ISSN 0415-0155 (Dansk Sprognævns skrifter)

ISBN 87-7704-4061

Kopiering fra denne bog kan kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de rammer der er nævnt i aftalen.

Indhold

SPROGNÆVNET ANBEFALER 7

Kombination af danske og latinske betegnelser 7

Også forkortelser 8

Systematikken 8

Leksikonet 9

Sproglig standardisering 10

SYSTEMATIK 11

Bogstav, lyd og tegn 11

Retskrivning:

stavning og tegnsætning 12

Ordlære:

ordklasser, bøjning og orddannelse 14

Syntaks:

helheder, sætningsled, ledstilling og
forbindelsesarter 18

LEKSIKON 21

Sprognævnet anbefaler

Hæftet *Grammatisk talt* indeholder et udvalg af grammatiske og andre sproglige begreber med de betegnelser som Dansk Sprognævn anbefaler til brug i lærebøger, ordbøger og andre håndbøger, og som nævnet selv bruger i sine publikationer (fx i 2. udgave af *Retskrivningsordbogen*, 1996, og i *Nyt fra Sprognævnet* fra og med 1995/2). Anbefalingerne sigter især på arbejdet med dansk sprog, men tager dog også hensyn til den grundlæggende undervisning i fremmedsprog.

Hæftet omfatter først og fremmest begreber fra traditionel grammatik og sprogbeskrivelse. Det indeholder såvel elementære begreber som begreber der forudsætter et mere indgående kendskab til grammatik og sprogbeskrivelse.

Grammatisk talt består af to dele, en systematisk og en alfabetisk (se nærmere nedenfor under "Systematikken" og "Leksikonet").

Kombination af danske og latinske betegnelser

Kernen i Sprognævnets liste over anbefalede betegnelser er den noget kortere liste over anbefalede grammatiske betegnelser i Undervisningsministeriets KUP-rapport, nr. 16: *Sproglig viden og bevidsthed*, 1992, s. 57-58. Denne liste, der primært er beregnet for folkeskolen og ungdomsuddannelserne, har siden sin fremkomst vundet en vis udbredelse som terminologisk standard i arbejdet med bl.a. ordbøger og andre opslagsværker. Den er karakteristisk ved at indeholde en kombination

af danske og internationale (latinske) betegnelser, med en vis overvægt til de internationale. Sprognævnets stærkt udvidede liste svarer på dette punkt til den oprindelige liste. Nævnet er dog enkelte steder gået lidt videre i international retning, fx ved at anbefale *præsens*, *præteritum* osv. i stedet for *nutid*, *datid* osv., dog stadig uden at latinsk terminologi er gennemført.

Også forkortelser

Foruden de uforkortede betegnelser indeholder hæftet i en del tilfælde forkortelser som Sprognævnet anbefaler til brug i ordbøger og andre steder hvor der er behov for at spare plads. Også med hensyn til forkortelserne ser nævnet naturligvis helst at anbefalingerne følges. Hovedsagen er dog at standardiseringen af de egentlige – uforkortede – grammatiske betegnelser fremmes, og det er således mindre afgørende hvis brugere af listen i nogle tilfælde foretrækker en anden forkortelse end den nævnet anbefaler.

I øvrigt står det naturligvis de enkelte forfattere og redaktioner frit for at lade være med at forkorte overheadet – eller at nøjes med at forkorte de betegnelser der bruges særlig hyppigt i den pågældende bog, og lade være med at forkorte de betegnelser der ikke bruges ret meget.

Systematikken

Hæftets første del (s. 11-20) udgøres af en systematisk oversigt over de ca. 270 betegnelser som Sprognævnet anbefaler. Denne oversigt har tidligere (med enkelte tilføjede forklaringer) været udsendt som en selvstændig folder (marts 1995) og har desuden været offentliggjort i *Nyt fra Sprognævnet* 1995/2, s. 1-5. I forbin-

delse med udarbejdelsen af hæftets leksikondel er der foretaget enkelte mindre justeringer i den systematiske del.

Den systematiske oversigt indeholder kun de betegnelser som er anbefalet af Sprognævnet. Betydningen af de enkelte betegnelser fremgår til en vis grad af deres placering i den emneordede systematik. Men derudover er der ikke nogen forklaringer eller kommentarer i den systematiske oversigt. Nærmere forklaringer på hvad de enkelte betegnelser dækker, kan man finde i hæftets leksikondel.

Leksikonet

Hæftets anden og mest omfattende del (s. 21-60) udgøres af et alfabetisk leksikon med i alt ca. 530 opslagsord. I denne del er der forklaringer og eksempler på hver enkelt af de ca. 270 anbefalede betegnelser. Foruden de anbefalede betegnelser indeholder leksikondelen et tilsvarende antal grammatiske og andre sproglige betegnelser der bruges synonymt (eller næsten synonymt) med de anbefalede betegnelser. Sådanne synonymmer er ikke forsynet med forklaringer eller definitioner, men blot med en henvisning til den betegnelse som er den anbefalede. Slår man fx op under *bisætning*, henvises man til *ledsætning* som den anbefalede betegnelse, og under *lideform* kan man se at denne form bør kaldes *passiv*.

Meningen med hæftets leksikondel er at give en nøgle til hvad de enkelte betegnelser dækker, og at hjælpe brugeren til at finde frem til den rette – dvs. den anbefalede – betegnelse for netop det sproglige begreb som han eller hun ønsker at omtale. De definitioner mv. der gives i leksikonet, er altovervejende sådanne som er almindeligt brugt og anerkendt blandt sprogfolk.

Det er ikke bogens sigte at normere eller fastlægge betydningen af de enkelte betegnelser i det sprogvidenskabelige fagsprog.

Sproglig standardisering

Sprognævnets hensigt med *Grammatisk talt* er alene at fremme den sproglige standardisering inden for området. Sprognævnet har således ikke med listen taget stilling til hvilke sproglige fænomener eller begreber man bør beskæftige sig med, eller på hvilke trin i uddannelsessystemet de eventuelt bør indøves.

Der er i denne forbindelse også grund til at understrege at standardiseringen angår de sproglige *betegnelser*, ikke de grammatiske eller lingvistiske *begreber* der udtrykkes ved hjælp af betegnelseme.

*

Henrik Galberg Jacobsen har udarbejdet manuskriptet til hæftet og stået for den endelige redigering af det. Manuskriptet er i øvrigt gransket og justeret af et underudvalg under nævnets arbejdsudvalg. Underudvalget har haft følgende medlemmer: *Niels Davidsen-Nielsen, Erik Hansen, Charlotte Jørgensen, Jørn Lund* og *Henrik Møller*.

Oktober 1995
Dansk Sprognævn

Systematik

Den systematiske oversigt indeholder de nøgne anbefalede betegnelser ordnet efter emne og uden forklaringer og eksempler. De enkelte begreber er forklaret nærmere i det alfabetiske leksikon, s. 21 ff.

Bogstav, lyd og tegn

bogstav

lyd

vokal

å (i modsætning til *dobbelt-a*)

dobbelt-a (aa)

konsonant

diftong

stød

tryk

hovedtryk

bitryk

svagtryk

trykstærk

tryksvag

stavelse

intonation

tegn

interpunktionstegn

accenter

Retskrivning: stavning og tegnsætning

retskrivning

1. Stavning

stavning

retstavning

enkeltskrivning

dobbeltskrivning

konsonantfordobling

vokalfordobling

særskrivning

sammenskrivning

orddeling

2. Tegnsætning

regnsætning

interpunktionstegn

apostrof

punktum

slutpunktum

forkortelsespunktum

prikker

udeladelsesprikker

tøveprikker

semikolon

komma, kommatering

grammatisk komma

traditionelt komma

enhedskomma

nyt komma

pausekomma

opremsningskomma

kolon

spørgsmålstegn

udråbstegn

tankestreg

replikstreg

parentes

rund parentes

kantet parentes

spids parentes

tuborgklamme

bindestreg

anførselstegn

dobbelte anførselstegn

enkelte anførselstegn

vinkelanførselstegn

skråstreg

accenter

accenttegn

accent grave

cedille

cirkumfleks

trema

tilde

Ordlære: ordklasser, bøjning og orddannelse

ordlære

1. Ordklasser

ordklasse

substantiv – fork.: sb.

appellativ

proprium

kaldenavn

officielt navn

artikel – fork.: art.

bestemt artikel

ubestemt artikel

adjektiv – fork.: adj.

pronomen – fork.: pron.

personligt pronomen

spørgende pronomen, spørgepronomen

relativt pronomen, relativpronomen

possessivt pronomen, possessivpronomen

demonstrativt pronomen, demonstrativpronomen

gensidigt pronomen

refleksivt pronomen, refleksivpronomen

ubestemt pronomen

tiltalepronomen

talord

mængdetal

ordenstal

verbum – fork.: vb.

modalverbum

hjælpeverbum

finit form

infinit form

infinitiv – fork.: inf.

nul-infinitiv

at-infinitiv

participium – fork.: ptc.

præsens participium – fork.: præs. ptc.

præteritum participium – fork.: præt. ptc.

adverbium – fork.: adv.

rent adverbium

mådesadverbium

gradsadverbium

tidsadverbium

holdningsadverbium

konjunktion – fork.: konj.

sideordningskonjunktion

underordningskonjunktion

samordningskonjunktion

præposition – fork.: præp.

lydord

udråbsord

tiltaleord

2. Bøjning

bøjning – fork.: bøjn.

stamme

endelse, bøjningsendelse

vokalskifte

bøjningsform

opslagsform

ubøjelig – fork.: ubøj.

kasus

nominativ – fork.: nom.

akkusativ – fork.: akk.

dativ – fork.: dat.

genitiv – fork.: gen.

gruppegenitiv

*tal**singularis* – fork.: *sg.**pluralis* – fork.: *pl.**bestemthed**bestemt form* – fork.: *bf.**ubestemt form* – fork.: *ubf.**nul-form**stærk bøjning af adjektiv**svag bøjning af adjektiv**køn**fælleskøn* – fork.: *fk.**intetkøn* (især om dansk), *neutrum* (især om fxtysk) – fork.: *itk., n.**maskulinum* – fork.: *m.**femininum* – fork.: *f.**komparation**positiv* – fork.: *pos.**komparativ* – fork.: *komp.**superlativ* – fork.: *sup.**modus**indikativ* – fork.: *ind.**konjunktiv* – fork.: *konj.**optativ* – fork.: *opt.**imperativ* – fork.: *imp.**tempus**præsens* – fork.: *præs.**præteritum* – fork.: *præt.**perfektum* – fork.: *perf.**pluskvamperfektum* – fork.: *pluskv.**futurum* – fork.: *fut.**diatese**aktiv* – fork.: *akt.**passiv* – fork.: *pass.**s-passiv**blive-passiv**stærk bøjning af verbum**svag bøjning af verbum***3. Orddannelse***orddannelse**rod**stamme**sammensætning* – fork.: *sms.**sammensætningsled**første sammensætningsled, førsteled**andet sammensætningsled, andetled**gruppesammensætning**forstærkende førsteled**bindebogstaver**afledning* – fork.: *afl.**afledningselement**præfiks* – fork.: *præf.**suffiks* – fork.: *suff.**præfiksafledning**suffiksafledning**samdannelse**roddannelse**gruppetafledning**verbalsubstantiv* – fork.: *vbsb.**forkortelse* – fork.: *fork.**initialforkortelse**bogstavord**måleenhed*

**Syntaks:
helheder, sætningsled,
ledstilling og forbindelsesarter**

syntaks

1. Helheder

helhed

ytring

sætning

helsætning

ledsætning

relativsætning

parentetisk relativsætning

ikke-parentetisk relativsætning

betingelses(led)sætning

følge(led)sætning

hensigts(led)sætning

indrømmelses(led)sætning

sammenlignings(led)sætning

spørge(led)sætning

tids(led)sætning

at-sætning

årsags(led)sætning

helsætningsstamme

indlejret sætning

ufuldstændig sætning

sætningsemne

udråbsspørgsmål

sideordningsforbindelse

underordningsforbindelse

kerneled

adled

direkte tale

inkvit

indirekte tale

dækning

indskud

2. Sætningsled

sætningsled

verbal

finit verbal

infinit verbal

komplekst verbal

subjekt – fork.: subj.

formelt subjekt

reelt subjekt

indholdssubjekt

foreløbigt subjekt

objekt – fork.: obj.

direkte objekt – fork.: dir. obj.

indirekte objekt – fork.: indir. obj.

prædikat – fork.: præd.

fast prædikat

frit prædikat

prædikat til subjekt

prædikat til objekt

adverbial

t-adverbial

mådesadverbial

gradsadverbial

tidsadverbial

holdningsadverbial

præpositionsforbindelse – fork.: præpforb.

styrelse

konjunkional

apposition – fork.: app.

attributiv – fork.: attr.

agens

patiens

3. Ledstilling*ledstilling**forfelt**centralfelt**slutfelt**ekstraposition**inversion**tema**tematisering**sætningsknude**sætningskløvning***4. Forbindelsesarter***forbindelsesart**sideordning**underordning**samordning*

Leksikon

Leksikonet indeholder såvel anbefalede som ikke-anbefalede grammatiske betegnelser. De anbefalede betegnelser er sat med fed skrift, mens de øvrige betegnelser er sat med almindelig skrift. Under de anbefalede betegnelser er den enkelte betegnelse forklaret og eksemplificeret, og det er oplyst hvis der findes en anbefalet forkortelse. Sidst i artiklerne om de anbefalede betegnelser er der anført eventuelle synonymmer. Synonymmerne er tillige opført på alfabetisk plads med henvisning til de anbefalede betegnelser.

Forkortelser

Fork. = forkortelse

Syn. = synonym(er).

1. grad = **positiv**.2. grad = **komparativ**.2.-persons-pronomen = **tiltalepronomen**.3. grad = **superlativ**.**accent:** fællesbetegnelse for accenttegn (accent aigu), accent grave, cedille, cirkumfleks, trema, tilde.accent aigu = **accenttegn**.**accent grave:** accenten i fx *Genève*.**accenttegn:** accenten i fx *én*, *allé*. – Syn.: accent aigu.**adj.:** fork. for **adjektiv**.**adjektiv:** ord der betegner egenskaber ved personer, ting og lign., fx *frisk*, *stor*, *ubarberet*, *forventningsfuld*, *rasende*, *hjemmelavet*. – Fork.: **adj.** – Syn.: tillægsord.

adled: det underordnede led i en underordningsforbindelse, fx en *gammel* ost; Den er *meget gammel*; bogen *her*. – Syn.: underled.

adv.: fork. for **adverbium**.

adverbial: led der hverken er subjekt, verbal, objekt eller prædikat. Adverbialer angiver omstændigheder som tid, sted, måde, årsag, nægtelse og lign., fx *nu*, *i går*, *her*, *på samme sted*, *under alle omstændigheder*, *af den grund*, *ikke*. Man kan skelne mellem følgende typer adverbialer: gradsadverbial, holdningsadverbial, mådesadverbial, *t*-adverbial, tidsadverbial. – Syn.: adverbialled, biled.

adverbialled = **adverbial**.

adverbium: ord der ikke hører til de andre ordklasser. Adverbier angiver omstændigheder som tid, sted, måde, årsag, nægtelse og lign., fx *snart*, *nu*, *ud*, *hjemme*, *således*, *derfor*, *ikke*, *aldrig*, *alligevel*. Man kan skelne mellem følgende typer adverbier: gradsadverbium, holdningsadverbium, mådesadverbium, rent adverbium, tidsadverbium. – Fork.: **adv.** – Syn.: biord.

affiks = **afledningselement**.

afhængighedsfald = **akkusativ**.

afl.: fork. for **afledning**.

afledning: (1) roddannelse eller ord der består af en rod og et eller flere præfikser eller suffikser, fx (*et*) *træk*, *bebygge*, *byggeri*, *bebyggelse*, *bygning*;

(2) orddannelse ved hjælp af præfiks eller suffiks.

– Fork.: **afl.** – Syn.: derivat (1), derivation (2).

afledningselement: fællesbetegnelse for præfiks og suffiks. – Syn.: affiks, derivativ.

afledningselement = **suffiks**.

aflyd: Se **vokalskifte**.

agens: sætningsled der betegner den der udfører den beskrevne handling, fx *Børnene leger*, *De har solgt deres bil*; *Nattevagten* pågreb tyven; *Tyven* blev

pågrebet af *nattevagten*; *Nattevagtens* pågribelse af tyven forløb uden problemer. – Syn.: agent.

agent = **agens**.

akk.: fork. for **akkusativ**.

akkusativ: kasus som i dansk forekommer i de personlige pronomener, fx *mig*, *dig*, *ham*, *dem* (i modsætning til nominativ *jeg*, *du*, *han*, *de*). – Fork.:

akk. – Syn.: afhængighedsfald, genstandsfald.

akkusativobjekt = **direkte objekt**.

akt.: fork. for **aktiv**.

aktiv: diateseform af verber, fx *Vi sælger bilen* (i modsætning til passiv, fx *Bilen sælges*). – Fork.:

akt. – Syn.: handleform.

anden grad = **komparativ**.

andenpersonspronomen = **tiltalepronomen**.

andet sammensætningsled, andetled: Se under **sammensætningsled**.

anførselstegn: fællesbetegnelse for tegn som "...", »...«, '...', >...<. Man kan skelne mellem dobbelte anførselstegn (fx "...") og enkelte anførselstegn (fx '...'). Typen »...« (og >...<) kan betegnes vinkelanførselstegn. – Syn.: citationstegn, gåseøjne.

anført tale: Se **direkte tale**.

apostrof: tegnet ' i fx *Lars' værelse*, *pc'en*.

app.: fork. for **apposition**.

appellativ: beskrivende substantiv som *dreng*, *by*, *tvivl*, *kærlighed*, i modsætning til benævrende substantiver (proprier) som *Peter*, *Århus* osv.. Appellativer kan som regel kendes på at man kan sætte *en* eller *et* foran dem. – Syn.: fællesnavn.

apposition: forklarende tilføjelse til et led, fx *Lars P. Jensen*, *firmaets direktør*, *De brugte deres sædvanlige taktik*, *at trække angriberne offside*. – Fork.:

app. – Syn.: navnesamstilling, navnetillæg, parentetisk tilføjelse.

art = **diatese**.

art.: fork. for **artikel**.

artikel: ordene *en, et, den, det, de* og endelserne

-(e)n, -(e)t, -(e)ne i forbindelser som *en gul hat, et lille lys, den gule hat, det lille lys, de gule kander, hatten, lyset, hattene, lysene*. Ordene *en* og *et* er ubestemte artikler; *den, det, de, -(e)n, -(e)t* og *-(e)ne* er bestemte artikler. – Fork.: **art.** – Syn.: kendeord.

at-infinitiv: infinitiv med *at* foran, fx *Han ønsker at komme* (i modsætning til nul-infinitiv, fx *Han vil komme*).

at-sætning: ledsætning med *at* som konjunkional, fx *Han meddelte at han nok ville blive en smule forsinket*. – Syn.: genstandssætning, udsagnsledsætning.

attr.: fork. for **attributiv**.

attributiv: et adjektiv står attributivt til et substantiv når det står direkte foran det, fx *det lille hus* (jf. **adled**). Modsætningen til attributiv stilling er stillingen som prædikativ, fx *Huset er lille*. – Fork.:

attr. – Syn.: som vedføjelse.

bekendthed: Se **bestemthed**.

beskrivende relativsætning = **parentetisk relativsætning**.

bestemmende relativsætning = **ikke-parentetisk relativsætning**.

bestemt artikel: Se under **artikel**.

bestemt form: bøjningsform af substantiver (appellativer) og adjektiver. Formen *kanden* er bestemt form singularis, og formen *kanderne* er bestemt form pluralis. I helhederne *den gule kande* og *de gule kander* er *gule* henholdsvis bestemt form singularis og bestemt form pluralis. – Fork.: **bf.**

bestemthed: bøjningsmulighed for først og fremmest substantiver (appellativer) og adjektiver. Se nærmere under **bestemt form**, **nul-form**, **ubestemt form**.

betingelses(led)sætning: ledsætning der angiver en betingelse. Betingelsessætninger indledes som regel med konjunktionen *hvis* (eller *dersom, såfremt* mv.), fx *Jeg ringer hvis jeg finder ud af noget*, men kan også være uden indledende konjunktion (spørgemåde), fx *Finder jeg ud af noget, ringer jeg*. – Syn.: konditionalsætning.

bf.: fork. for **bestemt form**.

bindebogstaver: bogstaver mellem leddene i en sammensætning eller en afledning, fx *-s-* i *bistands-hjælp* og *statslig*, *-e-* i *præstekjole* og *bogstavelig*, og *-er-* i *studentehue*. – Syn.: fugebogstaver.

bindeord = **konjunktion**.

bindeordsled = **konjunkional**.

bindestreg: tegnet *-* i fx *tv-apparat* og *walkie-talkie*.

Bindestregen adskiller sig fra tankestregen ved at der ikke er luft omkring den, og ved at den i trykt skrift er kortere end tankestregen.

bisætning = **ledsætning**.

bitryk: det næstkraftigste tryk der kan ligge på et ord eller en stavelse, fx trykket på *-vogn* i ordet *lastvogn*. Se også under **tryk**.

blive-passiv: fx *bliver solgt* (i modsætning til *s-passiven sælges*). Se nærmere under **passiv**. – Syn.: omskreven passiv.

bogstav: Bogstaverne er skriftens mindste dele (bortset fra tegnene). Det danske alfabet består af følgende 29 bogstaver: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, æ, ø, å*. Bogstaverne falder i to hovedgrupper, vokaler og konsonanter.

bogstavord: ord hvis ene del udgøres af et enkelt bogstav (evt. flere) der angiver placering, form el.lign., fx *B-rytter, T-shirt, Cx-tog*.

bolle-å = **å**.

bydeform = **imperativ**.

bydemåde = imperativ.

bøjn.: fork. for **bøjning**.

bøjning: ændring af et ords form ved ændring af bøjningsendelsen, fx *spise – spis – spiser – spiste*, eller ved vokalskifte, fx *skyde – skød*. – Fork.:

bøjn. – Syn.: deklination (bøjning af substantiver, adjektiver og pronomener), konjugation (bøjning af verber).

bøjningsendelse, endelse: u selvstændig orddel som angiver fx tempus (*læser, læste*), tal (*måneder, drenge*) eller komparation (*gladere, dejligst*). – Syn.: fleksiv.

bøjningsform: (1) ordform der typisk er dannet af en stamme + bøjningsendelse(r), fx *besøgte, stederne*. Kan dog også dannes uden endelse (også kaldet 'nul-endelse') eller ved vokalskifte, fx *sov* (imperativ, præteritum), *mus* (pluralis), *børn, ænder*. (2) Betegnelsen *bøjningsform* kan også bruges i modsætning til den (bøjnings)form der er ordets opslagsform.

cedille: accenten i fx *François*.

centralfelt: i helsætninger feltet mellem forfelt og slutfelt, fx *I morgen skal vi ikke have madpakker med*; i ledsætninger feltet mellem ledsætningens konjunkional og slutfeltet, fx *Jeg håber at vi ikke skal have madpakker med*. Centralfeltet indeholder pladserne til de sætningdannende led (det finite verbal og subjektet) og til visse adverbialer, fx nægtelser. – Syn.: neksusfelt.

cirkumfleks: accenten i fx *Rhône*.

citationstegn = **anførselstegn**.

commune = **fælleskøn**.

dat.: fork. for **dativ**.

datid = **præteritum**.

datids tillægsform = **præteritum participium**.

dativ: kasus som ikke længere bruges i dansk. Findes dog stadig i faste (stivnede) udtryk som *i sinde, fra borde*. Dativ bruges stadig i tysk, fx *einem Mann, dem Haus, mir*. – Fork.: **dat.** – Syn.: hensynsfald.

dativobjekt = **indirekte objekt**.

deklination: Se under **bøjning**.

demonstrativt pronomen, demonstrativpronomen:

fx ordene *den, det, de* (i forbindelser som *den bil er flot, det hus dér, de huse dér, denne, disse, begge, samme*. – Syn.: påpegende stedord.

der-kløvning: Se under **sætningskløvning**.

derivat = **afledning** (1).

derivation = **afledning** (2).

derivativ = **afledningselement**.

der-kløvning: Se under **sætningskløvning**.

diatese: bøjningsmulighed for verber. Der er to diateseformer: aktiv og passiv. – Syn.: art.

diftong: forbindelse af to vokaler, fx lyden "aj" i *vej*, "ou" i *skov*. – Syn.: tvelyd.

direkte objekt: det sætningssled som subjektet "gør noget ved", fx *Hun købte en ny cykel; Han forstod hende ikke*. – Fork.: **dir. obj.** – Syn.: akkusativobjekt, direkte genstandsled, genstandsled, objekt.

direkte tale: gengivelse af en replik i samme form som hos den talende selv, fx *Betjenten sagde: "Jeg skal nok ringe efter en ambulance"* (i modsætning til indirekte tale: *Betjenten sagde at han nok skulle ringe efter en ambulance*).

dir. obj.: fork. for **direkte objekt**.

dobbelt-a: bogstavforbindelsen *aa* som betegnelse for lyden å. Blev i 1948 afskaffet i appellativer og bruges i dag kun i visse proprier.

dobbelte anførselstegn: tegn som "...", »...« (i modsætning til '...', >...<). Jf. enkelte **anførselstegn**.

dobbeltskrivning: fællesbetegnelse for konsonantfordobling og vokalfordobling. Jf. **enkeltskrivning**.

dækket direkte tale = **dækning**.

dækning: mellemtag mellem direkte tale og indirekte tale. Dækning har helsætningsledstilling ligesom den direkte tale, men har pronomen- og tempusbrug som i den indirekte tale, fx *Betjenten sagde at han skulle nok ringe efter en ambulance* (direkte tale: "Jeg skal nok ringe efter en ambulance", indirekte tale: .. at han nok skulle ringe efter en ambulance). Dækning bruges ofte uden inkvit: *Han skulle nok ringe efter en ambulance*. – Syn.: dækket direkte tale.

egennavn = **proprium**.

egentligt subjekt = **reelt subjekt**.

ejefald = **genitiv**.

ejestedord = **possessivt pronomen, possessivpronomen**.

ekstraposition: placering (felt) før forfeltet eller efter slutfeltet i en sætning, fx *Hendes bedsteforældre, de har været gift i 55 år, De har været gift i 55 år, hendes bedsteforældre; På mandag når vi skal på udflugt, så skal vi ikke have madpakker med; Det er netop blevet meddelt at renten er faldet; Jeg har hørt i radioen at renten er faldet*. – Syn.: løst fundament (foranstillet ekstraposition), tungtledsfelt (efterstillet ekstraposition).

emne: Se under **tema**.

endelse = bøjningsendelse.

enhedskomma, enhedskommatering: kommaterings-system foreslået i bogen *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (red. af Henrik Galberg Jacobsen og Mogens Gradenwitz, 1993) til afløsning af grammatisk komma og pausekomma. Fra 2. udg. af Retskrivningsordbogen, 1996, under navnet *nyt komma, ny kommatering*, det anbefalede kommasystem frem for det traditionelle komma.

enkelte anførelstegn: tegn som '...', »...« (i modsætning til "...", »...«). Jf. **dobbelte anførelstegn**.

enkeltskrivning: skrivning af enkeltkonsonant eller enkeltvokal, fx -s- i *gasen* (i modsætning til *gas-sen*), -i- i *ris* (i modsætning til *Riis*). Jf. **dobbeltskrivning**.

ental = **singularis**.

ét eller flere ord: Se **sammenskrivning og særskrivning**.

etfeltshelhed: Se under **ytring**.

f.: fork. for **femininum**.

fald = **kasus**.

fast prædikativ: Se under **prædikativ til objekt og prædikativ til subjekt**.

femininum: grammatisk hunkøn; findes fx på tysk og fransk. – Fork.: **f.** – Syn.: hunkøn.

finit form: bøjningsform af verbet der kan fungere alene som verbal, dvs. præsens, præteritum og imperativ.

finit verbal: verbal i finit form, fx *Vi pudser vinduer, Vi har pudset vinduer*.

fk.: fork. for **fælleskøn**.

fleksiv = **bøjningsendelse**.

flertal = **pluralis**.

forbindelsesart: fællesbetegnelse for sideordning, underordning og samordning.

foreløbigt subjekt: ordene *det, der* og *her* i sætninger som *Det er ærgerligt at vi har glemt det* (ledsætningen *at vi har glemt det* er det reelle subjekt); *Det er usundt at ryge* (infinitiven *at ryge* er det reelle subjekt); *Det/der/her står i avisen at renten er steget* (ledsætningen *at renten er steget* er det reelle subjekt). Jf. **formelt subjekt**.

forestillende måde = **konjunktiv**.

forfelt: Den plads i en helsætning der (bortset fra et evt. konjunkional) rummer sætningens første led, fx *I morgen skal vi ikke have madpakker med; Ham der står derovre, er min fætter*. I forfeltet står typisk subjekter eller adverbialer. Se også under **ekstraposition**. – Syn.: fundamentfelt.

forholdsord = **præposition**.

forholdsordsled = **præpositionsforbindelse**.

fork.: fork. for forkortelse.

forkortelse: ord eller ordforbindelse dannet ved udeladelse af bogstaver i det uforkortede ord eller den uforkortede ordforbindelse, fx *mfl. (med flere)*, *pga. el. på gr. af (på grund af)*, *Kbh. (København)*, *SiD (Specialarbejderforbundet i Danmark)*. En særlig type forkortelse er initialforkortelsen. – Fork.: **fork.**

forkortelsespunktum: punktum i forkortelser, fx i *kr., cand.mag., H.C. Andersen*. Jf. **slutpunktum**. – Syn.: forkortelsestegn.

forkortelsestegn = **forkortelsespunktum**.

formelt situativ = **formelt subjekt**.

formelt subjekt: ordene *der*, *her* og *det* i sætninger som *Der kommer gæster i aften* (*gæster* er det reelle subjekt); *Der arbejdes på sagen*; *Beboere der har betalt for meget, skal selv henvende sig på kontoret*; *Vi er spændt på hvem der kommer i aften* (*hvem* er det reelle subjekt); *Den dag var her jo auktion* (*auktion* er det reelle subjekt); *Må her ryges?*; *Her er koldt*; *Det sner*. Jf. **foreløbigt subjekt**. – Syn.: formelt situativ.

forstavelse = **præfiks**.

forstærkende førsteled: første sammensætningsled med forstærkende betydning, fx *død-* i *dødtræt*, *super-* i *supersmart*.

fortid = **præteritum**.

fortids participium = **præteritum participium**.

fortællemåde = **indikativ**.

fremsættende måde = **indikativ**.

fremtid = **futurum**.

frit prædikat: Se under **prædikat til objekt** og **prædikat til subjekt**. – Syn.: tilstandsbetegnelse. fundamentfelt = **forfelt**.

fut.: fork. for **futurum**.

futurum: tempusform af verber. På dansk dannes futurum ikke med en særlig bøjningsendelse, men ved hjælp af modalverbet *ville*, fx *Du vil sikkert få dine penge igen*. Ofte udtrykkes fremtid ved hjælp af tempusformen præsens, fx *Du får sikkert dine penge igen*, *De gifter sig på lørdag*. – Fork.: **fut.** – Syn.: fremtid (se dog nærmere under tempus).

fælleskøn: det af de to køn på dansk der viser sig ved at man kan sætte *en* eller *den* foran substantivet, fx *en guitar*, *den undskyldning*. – Fork.: **fk.** – Syn.: commune.

fællesnavn = **appellativ**.

følge(led)sætning: ledsætning der angiver en følge. Følgesætninger indledes ofte med *så*, *så at*, *sådan at* eller *således at*, fx *De bedes medbringe brevet, så (el. så at el. sådan at el. således at) jeg kan læse det inden mødet*.

førdatid = **pluskvamperfektum**.

førnutid = **perfektum**.

første grad = **positiv**.

første sammensætningsled, førsteled: Se under **sammensætningsled**.

gen.: fork. for **genitiv**.

genitiv: kasus som bl.a. forekommer i substantiver og pronomener, fx *Karls*, *drengens*, *hans*. Se også **gruppegenitiv**. – Fork.: **gen.** – Syn.: ejefald, til lægsfald.

gensidigt pronomen: ordene *hinanden* og *hverandre*. – Syn.: gensidigt stedord, reciprokt pronomen.

gensidigt stedord = **gensidigt pronomen**.
 genstandsfald = **akkusativ**.
 genstandsled = **objekt**.
 genstandssætning = **at-sætning**.
 genus = **køn**.
 gradbøjning = **komparation**.
gradsadverbial: adverbial der betegner en grad, fx
*Han er enormt indbildsk; Det var en helt forry-
gende morsom film.*
gradsadverbium: adverbium der betegner en grad, fx
temmelig (Han er temmelig indbildsk).
grammatisk komma, grammatisk kommaterer:
 det ene af de to kommateringsystemer der har væ-
 ret gældende i officiel dansk retskrivning siden
 1918 (ved siden af pausekommaet). Fra 2. udg. af
 Retsskrivningsordbogen, 1996, benævnt *traditionelt*
komma, traditionel kommaterer.
 grundform = (1) opslagsform, (2) positiv.
 grundled = **subjekt**.
 grundledsfald = **nominativ**.
gruppeafledning: afledning hvis førsteled består af
 mere end ét ord, fx *joint venture-mæssig, Villy*
Sørensen.
gruppegenitiv: konstruktion hvor genitivendelsen -s
 er knyttet til en ordgruppe, dvs. til mere end ét ord,
 fx *Tristan og Isoldes, en af mine venners, en af*
dem jeg kender.
gruppensammensætning: sammensætning hvis første
 sammensætningsled består af mere end ét ord, fx
væg til væg-tæppe, Carl Nielsen-symfoni.
 gåseøjne = **anførselstegn**.
 handleform = **aktiv**.
 hankøn = **maskulinum**.
helhed: selvstændig grammatisk størrelse der som
 regel kan inddeles i andre helheder eller led. Kan
 bl.a. være en sætning, fx *Kender du den lille dame*

derovre?, eller et sætningsled, fx *den lille dame*
derovre. – Syn.: syntagma.
 helmening = **helsætning**.
helsætning: sætning der ikke er led i en anden sæt-
 ning, fx *Vi rejser på fredag; Vi rejser på fredag*
når vi er kommet hjem fra arbejde. – Syn.: helme-
 ning, hovedsætning.
helsætningsstamme: den del af en helsætning med
 en eller flere ledsætninger som ikke er ledsætning,
 fx *Vi rejser på fredag når vi er kommet hjem fra*
arbejde; Grunden til at vi kom for sent, var at der
var vejarbejde. – Syn.: hovedsætning, matrix.
 henførende stedord = **relativt pronomen, relativpro-**
nomen.
 henførende sætning = **relativsætning**.
hensigts(led)sætning: ledsætning der angiver en hen-
 sigt. Hensigtssætninger indledes ofte med *for at*, fx
Han medbragte brevet for at advokaten kunne læse
det inden mødet.
 hensynsfald = **dativ**.
 hensynsled = **indirekte objekt**.
 hjælpeudsagnsord = **hjelpeverbium**.
hjelpeverbium: verberne *være, have, blive, få* i for-
 bindelse med en participiumsform, fx *Han har*
spist; Hun blev siddende. – Syn.: hjælpeudsagnsord.
holdningsadverbial: adverbial der udtrykker en
 holdning hos den der taler, fx *Det er desværre ble-*
vet regnvejr. Det er efter min mening en dårlig idé.
 – Syn.: kommentaradverbial.
holdningsadverbium: adverbium der udtrykker en
 holdning hos den der taler, fx *desværre (Det er*
desværre blevet regnvejr). – Syn.: kommentaradver-
 bium.
 hovedsætning = (1) **helsætning**, (2) **helsætnings-**
stamme.

hovedtryk: det kraftigste tryk der kan ligge på et ord eller en stavelse, fx trykket på *last-* i ordet *lastvogn*. Se også under **tryk**. – Syn.: stærktryk.

hunkøn = **femininum**.

hypotagme = **underordningsforbindelse**.

hypotakse = **underordning**.

højere grad = **komparativ**.

højeste grad = **superlativ**.

ikke-parentetisk relativsætning: relativsætning som ikke er parentetisk, fx *Den der sover, synder ikke; Opgørelsen er sendt til de beboere som har bedt om det; Aftalen gælder ansatte hvis arbejdsplads ligger i områder uden regelmæssig busdrift*. – Syn.: bestemmende relativsætning, nødvendig relativsætning.

imp.: fork. for **imperativ**.

imperativ: modusform af verbet, i dansk den korteste af verbets bøjningsformer, fx *Hent lige saksen; Skriv snart igen!* – Fork.: **imp.** – Syn.: bydeform, bydemåde.

imperfektum = **præteritum**.

ind.: fork. for **indikativ**.

indbygget sætning = **indlejret sætning**.

indefinit pronomen = **ubestemt pronomen**.

indholdssubjekt: det led i en indlejret sætning eller i en sætning med passivt verbal der bliver subjekt i den tilsvarende aktive sætning, fx *Vi bad dem rejse (jf. De rejser); politiets opløsning af demonstrationen (jf. politiet opløser demonstrationen); Børnene påvirkes i negativ retning af voldsfilmene i tv (jf. Voldsfilmene i tv påvirker børnene i negativ retning). – Syn.: logisk subjekt.*

indikativ: den almindelige modusform af verbet i dansk, fx *Han spiser, Maden spises, Han spiste, Han har spist, Spiser han?* De to andre modusformer (modi) er konjunktiv (optativ) og imperativ.

– Fork.: **ind.** – Syn.: fortælle måde, fremsættende måde.

indirekte objekt: det objekt hvis plads er foran det direkte objekt, og som betegner den der får eller mister noget, fx *Han gav hende pengene tilbage (pengene er direkte objekt); De fratog den anholdte hans pas (hans pas er direkte objekt)*. – Fork.:

indir. obj. – Syn.: dativobjekt, hensynsled.

indirekte tale: gengivelse af en replik i en refererende, ikke-ordret form, fx *Betjenten sagde at han nok skulle ringe efter en ambulance (i modsætning til direkte tale: Betjenten sagde: "Jeg skal nok ringe efter en ambulance")*. Indirekte tale er bl.a. karakteristisk ved at den har pronomener i 3. person (her *han*) svarende til 1. person i den direkte tale (her *jeg*), og ved at den typisk har verbalet i præteritum (her *skulle*) svarende til præsens i direkte tale (her *skal*).

indir. obj.: fork. for **indirekte objekt**.

indlejret sætning: ledsætning eller sætningslignende konstruktion med fx en infinitiv eller et verbal-substantiv, fx *Vi krævede at de skulle rejse; Vi bad dem rejse (jf. De rejser), Politiets opløsning af demonstrationen forløb uden problemer (jf. Politiet opløser demonstrationen). – Syn.: indbygget sætning og (især om konstruktioner uden finit verbal) sekundær neksus, skjult sætning.*

indrømmelses(led)sætning: ledsætning der angiver en indrømmelse. Indrømmelsessætninger begynder ofte med *selvom* eller *skønt*, fx *Han gennemførte foredraget selvom (el. skønt) han havde 39 i feber*.

indskud: særlig selvstændige helheder eller led som er placeret i andre helheder eller led, fx *Mødet blev – heldigvis – udsat; Mødet blev udsat – heldigvis; Han blev, hvad man ikke kan fortænke ham i, godt sur over opringningen; Thomas var fraværende*

(*han var forkølet*), og derfor blev mødet aflyst; Hvis De siger ja – og det håber jeg De gør! – kan arbejdet straks gå i gang. – Syn.: parentetisk indskud.

inf.: fork. for **infinitiv**.

infinit form: bøjningsform af verbet der ikke kan fungere alene som verbal, dvs. infinitiv, præsens participium og præteritum participium.

infinitiv: den bøjningsform af et verbum der bruges som opslagsformen i moderne ordbøger. Infinitiv kan kendes på at den ender på *-e* eller en anden vokal, fx *spise*, *spå*. Man skelner mellem to slags infinitiv: *at*-infinitiv, dvs. infinitiv med *at* foran, fx *Han ønsker at komme*, og nul-infinitiv, dvs. infinitiv uden *at*, fx *Han vil komme*. – Fork.: **inf.** – Syn.: navneform, navnemåde.

infinit verbal: den del af verbalet der har infinitiv form, fx *Vi skal pudse vinduer*; *Vi har pudset vinduer*.

initialforkortelse: forkortelse der er dannet af første bogstav af hvert ord i en ordforbindelse eller sammensætning, fx *FN* (*Forenede Nationer*), *ISBN* (*internationalt standardbognummer*), *pc* (*personlig computer*).

inkvit: den anførende sætning i forbindelse med direkte tale, fx "*Jeg skal nok ringe efter en ambulance*", sagde betjenten; Betjenten sagde: "*Jeg skal nok ringe efter en ambulance*".

interjektion = **udråbsord**. Se også **lydord**.

interpunktion = **tegnætning**.

interpunktionstegn: fællesbetegnelse for tegn som punktum, komma, semikolon, spørgsmålstegn mv.

interrogativ ledsætning = **spørge(led)sætning**.

interrogativt pronomen, interrogativpronomen = **spørgende pronomen, spørgepronomen**.

intetkøn/neutral: det køn der i dansk viser sig ved at man kan sætte *et* eller *det* foran substantivet, fx *et træ*, *det tilfælde*, og som i tysk viser sig ved at man kan sætte *das* foran substantivet, fx *das Haus* (huset), *das Glück* (heldet, lykken). Betegnelsen **intetkøn** bruges især i forbindelse med dansk, betegnelsen **neutral** især i forbindelse med tysk. – Fork.: **itk./n.**

intonation: tonebevægelsen i en ytring. – Syn.: sætningsmelodi.

inversion: ledstilling hvor verbalet kommer før subjektet, fx *Om morgenen smører vi madpakker* (i modsætning til 'ligefrem ordstilling', fx *Vi smører madpakker om morgenen*. – Syn.: omvendt ordstilling.

itk.: fork. for **intetkøn**.

kaldenavn: uofficielt navn (*proprium*) som fx *Sprog-nævnet*, i modsætning til det officielle navn, *Dansk Sprognævn*.

kantet parentes: tegnet [...]. Se også under **parentes**. kardinaltal = **mængdetal**.

kasus: bøjningsmulighed for substantiver og pronomen. Substantiverne bøjes i to kasus: nominativ og genitiv, fx *lampe* – *lampes*. Pronomenerne bøjes i tre kasus: nominativ, akkusativ og genitiv, fx *hun*, *hende*, *hendes*. Dativ, der stadig findes i tysk (fx *einem*), forekommer i dansk kun i visse faste udtryk (se nærmere under **dativ**). – Syn.: **fald**.

kerneled: det overordnede led i en underordningsforbindelse, fx *en gammel ost*; *Den er meget gammel*. – Syn.: **overled**.

klamme: Se **parentes**.

kløvning: Se **sætningskløvning**.

kolon: tegnet :

komma: tegnet , . Bruges også om reglerne for brug af komma (svarende til *kommatering*). Man kan skelne mellem betegnelserne grammatisk komma, traditionelt komma; enhedskomma, nyt komma; pausekomma. En særlig type komma i alle kommateringssystemerne er opremsningskomma.

kommatering: (regler for) brug af kommaer. Man kan skelne mellem betegnelserne grammatisk kommatering, traditionel kommatering; enhedskommatering, ny kommatering; pausekommatering.

kommentar: Se under **tema**.

kommentaradverbial = **holdningsadverbial**.

kommentaradverbium = **holdningsadverbium**.

komp.: fork. for **komparativ**.

komparation: bøjningsmulighed for adjektiver og adverbier. Der er tre bøjningsformer: positiv, komparativ og superlativ, fx *voldsom* – *voldsommere* – *voldsomst*; *energisk* – *mere energisk* – *mest energisk*. – Syn.: gradbøjning.

komparativ: bøjningsform af adjektiver og adverbier, fx *voldsommere*, i modsætning til positivformen *voldsom* og superlativformen *voldsomst* (jf. **komparation**). – Fork.: **komp.** – Syn.: 2. grad, højere grad.

komplekst verbal: verbal der består af et finit verbal og et eller flere infinitte verbaler, fx *Vi har pudset vinduer*; *Vi skal snart have pudset vinduer*. – Syn.: sammensat verbal.

komposition = **sammensætning** (2).

kompositum = **sammensætning** (1).

konditionalsætning = **betingelses(led)sætning**.

konj.: fork. for **konjunktion** og for **konjunktiv**.

konjugation: Se under **bøjning**.

konjunktion: ordklasse af småord der forbinder ord, sætningsled og sætninger. Man skelner mellem tre grupper af konjunktioner: sideordningskonjunktion-

ner, underordningskonjunktioner og samordningskonjunktioner. – Fork.: **konj.** – Syn.: bindeord.

konjunktional: led der fungerer som en konjunktion, fx *Vi aflyser fordi det regner*; *Koncerten blev genoptaget efter at regnen var holdt op*. – Syn.: bindeordsled.

konjunktiv: meget sjælden modusform af verbet i dansk, fx *Hun længe leve!* og *Ske hvad der vil*. Når en konjunktivform bruges til at udtrykke et ønske (som i fx *Hun længe leve!*), kaldes den optativ. I øvrigt bruges betegnelsen optativ ofte synonymt med eller i stedet for konjunktiv. – Fork.: **konj.** – Syn.: forestillende måde, ønskemåde.

konsonant: bogstav eller lyd der ikke kan danne en stavelse alene, fx *b, d, k, l, m*. – Syn.: medlyd.

konsonantfordobling: dobbeltskrivning af konsonant, fx *-ss-* i *gassen* (i modsætning til *gasen*).

kort tillægsform = **præteritum participium**.

køn: Der er to grammatiske køn i dansk, fælleskøn og intetkøn (neutrum). I tysk er der tre køn, maskulinum, femininum og neutrum (intetkøn), og i fransk er der to køn, maskulinum og femininum. – Syn.: genus.

lang tillægsform = **præsens participium**.

led: Se **sætningsled**.

ledstilling: placeringen (rækkefølgen) af leddene i en sætning og af de enkelte dele i et sætningsled. – Syn.: ordstilling.

ledsætning: sætning der er led i en anden sætning, fx *Han lovede at han ville komme*; *Hvis vi får tid, kommer vi*. En ledsætning kan også være led i en anden ledsætning, fx *Han lovede at han ville komme hvis han fik tid*. – Syn.: bisætning.

lideform = **passiv**.

ligefrem ordstilling: Se under **inversion**.

logisk subjekt = **indholdssubjekt**.

- lyd:** Lydene er talens mindste dele (bortset fra tryk, intonation og lign.), svarende til skriftens bogstaver. Lydene falder i to hovedgrupper, vokaler og konsonanter.
- lydord:** lydefterlignende ord der kan fungere som en selvstændig ytring, fx *rap* og *klask*. Se også **udråbsord**. – Syn.: onomatopoietikon.
- løst fundament:** Se under **ekstraposition**.
- m.:** fork. for **maskulinum**.
- maskulinum:** grammatisk hankøn; findes fx på tysk og fransk. – Fork.: **m.** – Syn.: hankøn.
- matrix = helsætningsstamme.**
- medlyd = konsonant.**
- mening = ytring.**
- meningshelhed = ytring.**
- modalverbium:** verberne *burde, kunne, måtte, skulle, turde, ville*. Modalverberne kan bl.a. kendes på at de efterfølges af en nul-infinitiv, fx *Han ville komme* (i modsætning til fx *Han lovede at komme*). – Syn.: mådesudsagnsord.
- modus** (pl.: modi): bøjningsmulighed for verber. Man kan regne med følgende modusformer (modi) i dansk: indikativ, konjunktiv (optativ), imperativ. – Syn.: måde.
- mængdetal:** fx *to, fem, tyve*. Se nærmere under **talord**. – Syn.: kardinaltal.
- måde = modus.**
- mådesadverbial:** adverbial der betegner en måde, fx *Hun argumenterer overbevisende; Hun svarede så venligt som hun kunne.*
- mådesadverbium:** adverbium der betegner en måde, fx *cantabile, ekspres (sende et brev ekspres).*
- mådesudsagnsord = modalverbium.**
- måleenhed:** ord som fx *liter, kilogram, kilowatt-time* med de tilsvarende forkortelser: *l, kg, kWh*. (I den internationale og danske standard for måleenheder

- (DS/ISO 1000) betegnes størrelser som *l, kg, kWh* ikke som forkortelser, men som 'symboler').
- n.:** fork. for **neutrum**.
- navn:** Se **proprium**.
- navneform = infinitiv.**
- navnemåde = infinitiv.**
- navneord = substantiv.**
- navnesamstilling = apposition.**
- navnetillæg = apposition.**
- neksusfelt = centralfelt.**
- neutrum = intetkøn.**
- nom.:** fork. for **nominativ**.
- nominativ:** kasus som i dansk først og fremmest forekommer i personlige pronomener og substantiver. I de personlige pronomener står nominativformerne, *jeg, du, han, de* osv., i modsætning til akkusativformerne, *mig, dig, ham, dem* osv., og genitivformerne, *hans, deres* osv. I substantiverne står nominativformen i modsætning til genitivformen, fx *huset – husets*. – Fork.: **nom.** – Syn.: grundledsfald, nævnefald.
- nul-endelse:** Se under **bøjningsform**.
- nul-form:** den bøjningsform af et substantiv (appellativ) som hverken har foranstillet artikel eller bøjningsendelse, fx *kande* (i modsætning til ubestemt form *en kande* og bestemt form *kanden*). – Syn.: nøgen form.
- nul-infinitiv:** infinitiv uden *at* foran, fx *Han vil komme* (i modsætning til *at*-infinitiv, fx *Han ønsker at komme*).
- nul-suffiks:** Se under **roddannelse**.
- nultryk = svagtryk.**
- numeralet = talord.**
- numerus = tal.**
- nutid = præsens.**
- nutids tillægsform = præsens participium.**

ny kommatering, nyt komma: fra 2. udg. af Ret-skrivningsordbogen, 1996, det anbefalede komma-system frem for det traditionelle komma. – Syn.: enhedskomma(tering).
 nævnefald = **nominativ**.
 nødvendig relativsætning = **ikke-parentetisk relativ-sætning**.
 nøgen form = **nul-form**.
obj.: fork. for **objekt**.
objekt: (1) fællesbetegnelse for direkte objekt og indirekte objekt; (2) = **direkte objekt**. – Fork.: **obj.** – Syn.: **genstandsled**.
 objektsprædikat = **prædikat til objekt**.
officielt navn: navn (proprium) som fx *Dansk Sprog-nævn*, i modsætning til det uofficielle kaldenavn *Sprognævnet*.
 omlyd: Se **vokalskifte**.
 omsagnsled = **prædikat**.
 omsagnsled til grundled = **prædikat til subjekt**.
 omsagnsled til genstandsled = **prædikat til objekt**.
 omskreven passiv = **blive-passiv**.
 omvendt ordstilling = **inversion**.
 onomatopoietikon = **lydord**.
opremsningskomma: det komma som sættes mellem sideordnede ord eller ordforbindelser der ikke er forbundet med en sideordningskonjunktion.
opslagsform: den form et ord er opført under i en ordbog, fx infinitiv af verber, ubestemt form singularis af substantiver. – Syn.: **grundform**.
opt.: fork. for **optativ**.
optativ: fx *leve i Hun længe leve!* Se nærmere under **konjunktiv**. – Fork.: **opt.** – Syn.: **ønskemåde**.
orddannelse: dannelse af ord ved fx sammensætning eller afledning.
orddeling: deling af ord ved linjeskift ved hjælp af bindestreg. – Syn.: **stavelsesdeling**.

ordenstal: fx *anden, syvende, tyvende*. Se nærmere under **talord**. – Syn.: **ordinaltal**.
 ordføjningslære = **syntaks**.
 ordinaltal = **ordenstal**.
ordklasse: klasse af ord der har fælles egenskaber med hensyn til syntaks, bøjning og betydning. Man kan skelne mellem følgende ordklasser: substantiv, artikel, adjektiv, pronomen, talord, verbum, adverbium, konjunktion, præposition, lydord, udråbsord.
ordlære: læren om ordklasser, bøjning og orddannelse.
 ordstilling = **ledstilling**.
 ortografi = **retskrivning** og **retstavning**.
 overled = **kerneled**.
 paratagme = **sideordningsforbindelse**.
 paratakse = **sideordning**.
parentes: først og fremmest tegnet (...), der også kan kaldes rund parentes. Man kan i øvrigt skelne mellem kantet parentes ([...]), spids parentes (<...>) og tuborgklamme ({...}).
 parentetisk indskud = **indskud**.
parentetisk relativsætning: relativsætning med karakter af parentetisk indskud eller tilføjelse, fx *Min fætter, der er læge i Århus, besøger mig på lørdag; Vi kan ikke anerkende denne undskyldning, som vi i øvrigt har hørt mange gange før*. – Syn.: **beskrivende relativsætning**.
 parentetisk tilføjelse = **apposition**.
participium: en infinit bøjningsform af verbet. Man skelner mellem præsens participium, fx *sovende*, og præteritum participium, fx *sovet*. – Fork.: **ptc.** – Syn.: **tillægsform**, **tillægsmåde**.
pass.: fork. for **passiv**.
passiv: diateseform af verber, fx *Bilen sælges (i modsætning til aktiv, fx Vi sælger bilen)*. Passiv

har to former, s-passiv, fx *sælges*, og blive-passiv, fx *bliver solgt*. Fork.: **pass.** – Syn.: lideform.

patiens: sætningsled der betegner den der påvirkes af den beskrevne handling, fx *De har solgt deres bil*; *Nattevagten pågreb tyven*; *Tyven blev pågrebet af nattevagten*; *Nattevagtens pågribelse af tyven forløb uden problemer.* – Syn.: patient.

patient = **patiens**.

pausekomma, pausekommatering: det ene af de to kommmateringsystemer der har været gældende i officiel dansk retskrivning siden 1918 (ved siden af grammatisk komma). Fra 2. udg. af Retskrivningsordbogen, 1996, udgået af de officielle retskrivningsregler.

perf.: fork. for **perfektum**.

perfektum: tempusform af verber, fx *Han har skrevet et brev*, *Han er gået* (i modsætning til fx pluskvamperfektum: *Han havde skrevet et brev*, *Han var gået*). – Fork.: **perf.** – Syn.: førnutid (se dog nærmere under tempus).

perfektum participium = **præteritum participium**.

personligt pronomen: pronomenerne *jeg, du, han, hun, den, det, vi, I, de, De* (med bøjningsformerne *mig, dig* osv.). – Syn.: personligt stedord.

personligt stedord = **personligt pronomen**.

pl.: fork. for **pluralis**.

pluralis: flertalsform af substantiver, adjektiver og pronomener, fx *hatte, grimme, små, de* (i modsætning til singularisformerne *hat, grim, grimt, lille, han, hun, den, det*). – Fork.: **pl.** – Syn.: flertal.

pluskv.: fork. for **pluskvamperfektum**.

pluskvamperfektum: tempusform af verber, fx *Han havde skrevet et brev*, *Han var gået* (i modsætning til fx perfektum: *Han har skrevet et brev*, *Han er gået*). – Fork.: **pluskv.** – Syn.: førdatid (se dog nærmere under tempus).

pos.: fork. for **positiv**.

positiv: bøjningsform af adjektiver og adverbier, fx *voldsom*, i modsætning til komparativformen *voldssommere* og superlativformen *voldsomst* (jf. **komparation**). – Fork.: **pos.** – Syn.: 1. grad, grundform.

possessivt pronomen, possessivpronomen: pronomener der angiver et ejendoms- eller tilhørsforhold, fx *min, mit, mine, din, vores, jeres*. – Syn.: ejestedsord.

prik: Se **punktum** og **prikker**.

prikker: tegn som ..., ...,, dvs. rækker af to eller flere prikker. Afhængigt af prikkernes funktion kan man skelne mellem tøveprikker og udeladelsesprikker. Se også **trema**.

pron.: fork. for **pronomen**.

pronomen: ordklasse der omfatter ord som står i stedet for eller henviser til andre ord. Kan inddeles i følgende typer: demonstrativt pronomen (el. demonstrativpronomen), gensidigt pronomen, personligt pronomen, possessivt pronomen (el. possessivpronomen), reflektivt pronomen (el. reflektivpronomen), relativt pronomen (el. relativpronomen), spørgende pronomen (el. spørgepronomen), tiltalepronomen, ubestemt pronomen. – Fork.: **pron.** – Syn.: stedord.

proprium: benævrende substantiv som *Peter, Århus, Sverige, Statsministeriet*, i modsætning til beskrivende substantiver (appellativer) som *dreng, by* osv. Omfatter bl.a. kaldenavne og officielle navne. – Syn.: egennavn.

præd.: fork. for **prædikativ**.

prædikativ = **prædikativ**.

prædikativ: sætningsled som angiver subjektets eller objektets egenskaber, identitet eller navn. Prædikativet kan ofte kendes på at det retter sig i køn og tal efter subjektet. Eksempler: *Vejret er godt*; *De er*

altid så *glade*; *det gode vejr gjorde hende glad*;
Hun hedder Lise. Man skelner mellem prædikativ
 til subjekt og prædikativ til objekt og mellem fast
 prædikativ og frit prædikativ. Fork.: **præd.** – Syn.:
 omsagnsled, prædikat, prædikatsled.

prædikativ til objekt: sætningsled som angiver det
 direkte objekts egenskaber, identitet eller navn, fx
Lægerne erklærede hende sindssyg; *De fleste kaldte*
ham Manse. Prædikativet kan være fast som i de
 netop nævnte eksempler eller frit, fx *Han fandt*
børnene trætte og gennemblødte i baghaven; *Han*
fandt børnene i baghaven, trætte og gennemblødte.
 – Syn.: omsagnsled til genstandsled, objektsprædi-
 kat.

prædikativ til subjekt: sætningsled som angiver
 subjektets egenskaber, identitet eller navn, fx *Han*
er luddoven; *Hun er lige blevet kemiingeniør*, *Han*
blev kaldt Manse. Prædikativet kan være fast som i
 de netop nævnte eksempler eller frit, fx *Vi kom*
trætte og gennemblødte hjem omkring midnat; *Vi*
kom hjem omkring midnat, trætte og gennemblødte.
 – Syn.: omsagnsled til grundled, subjektsprædikat.

prædikatsled = **prædikativ**.

præf.: fork. for **præfiks**.

præfiks: uselvstændig orddel som står først i ord, fx
be- og *van-* i *beherske* og *vantrø*. – Fork.: **præf.**
 – Syn.: forstavelse.

præfiksafledning: afledning med præfiks, fx *uele-*
gant (*u-* + *elegant*) og *misbruge* (*mis-* + *bruge*).

præp.: fork. for **præposition**.

præpforb.: fork. for **præpositionsforbindelse**.

præposition: småord der sætter andre ord og led "i
 forhold" til hinanden, fx *af*, *for*, *hos*, *i*, *med*, *over*,
på, *til*; står ofte foran et substantiv, fx *hos naboen*,
i huset, *i det store hus*, *med vilje*. – Fork.: **præp.**
 – Syn.: forholdsord.

præpositionsforbindelse: præposition + styrelse, fx
til ham, *på bordet*, *efter frokost*, *efter kl. 12*, *efter*
togets afgang. – Fork.: **præpforb.** – Syn.: forholds-
 ordsled, præpositionsled.

præpositionsled = **præpositionsforbindelse**.

præs.: fork. for **præsens**.

præsens: tempusform af verber, fx *Han skriver et*
brev (i modsætning til fx præteritum: *Han skrev et*
brev). – Fork.: **præs.** – Syn.: nutid (se dog nærmere
 under tempus).

præsens participium: en infinit bøjningsform af ver-
 bet, fx *Han sad sovende i stolen*; *en dryppende*
næse. – Fork.: **præs. ptc.** – Syn.: lang tillægsform,
 nutids tillægsform, samtids participium.

præs. ptc.: fork. for **præsens participium**.

præt.: fork. for **præteritum**.

præteritum: tempusform af verber, fx *Han skrev et*
brev (i modsætning til fx præsens: *Han skriver et*
brev). – Fork.: **præt.** – Syn.: datid, fortid (se dog
 nærmere under tempus), imperfektum.

præteritum participium: en infinit bøjningsform af
 verbet, fx *spist* i *Han har spist*, *maskinskrevet* i *et*
maskinskrevet brev. – Fork.: **præt. ptc.** – Syn.:
 datids tillægsform, fortids participium, kort til-
 lægsform, perfektum participium.

præt. ptc.: fork. for **præteritum participium**.

ptc.: fork. for **participium**.

punktum: tegnet . (en prik). Efter punktummets
 funktion kan man skelne mellem slutpunktum og
 forkortelsespunktum.

påpegende stedord = **demonstrativt pronomen**,
demonstrativpronomen.

reciprokt pronomen = **gensidigt pronomen**.

reelt subjekt: det betydningsmæssigt vægtigste sub-
 jekt i sætninger med formelt subjekt eller foreløbigt
 subjekt, fx *Der kommer gæster i aften* (*der* er for-

melt subjekt), *Det er ærgerligt at vi har glemt det* (*det* er foreløbigt subjekt). – Syn.: egentligt subjekt.

refleksivt pronomen, refleksivpronomen: ordene *sig, sin, sit, sine*. – Syn.: tilbagevisende stedord. regimen = styrelse.

relativsætning: ledsætning der står som adled til et foranstående substantiv eller pronomen, fx *De der har lyst, er velkomne til at tage med; Jeg skal hilse fra dem som vi mødte sidste år på Kreta*. Man kan skelne mellem parentetiske relativsætninger og ikke-parentetiske relativsætninger. – Syn.: henførende sætning.

relativt pronomen, relativpronomen: pronomenene *hvem, hvad, hvis, hvilken, hvilket, hvilke* når de indleder en relativsætning, fx *hvad* i sætningen *Hun havde glemt hans fødselsdag, hvad han aldrig tilgav hende* (jf. **spørgende pronomen**). Ordene *der* og *som*, der også kan indlede relativsætninger, er i Retskrivningsordbogen anført som henholdsvis formelt subjekt (*der*) og konjunktion (*som*). – Syn.: henførende stedord.

rema: Se under **tema**.

rent adverbium: ord der kun kan fungere som adverbial, fx *endnu, sandsynligvis* (jf. **t-adverbial**).

replikstreg: tankestreg brugt til at vise at det følgende er en replik eller direkte tale. – Syn.: talestreg.

retorisk spørgsmål = **udråbsspørgsmål**.

retskrivning: fællesbetegnelse for (ret)stavning og tegnsætning. – Syn.: ortografi.

retstavning: (reglerne for) korrekt stavning. Bruges specielt om stavning som fag i skolen. – Syn.: ortografi.

rod: den mindste del af et ord der kan bruges som selvstændigt ord, fx *tro* i afledningerne *troskab, vantro, utrolig*, og *pligt* og *tro* i sammensætningen

pligtro. Et ord som *pligtfølelse* består af rødderne *pligt* og *føl* og suffikset *-else*.

rodafledning = roddannelse.

roddannelse: substantiv dannet ved afledning uden suffiks (også kaldet 'nul-suffiks') af et verbum, fx (*et*) *træk* og (*et*) *udtag* (dannet af verberne *trække* og *udtage*). – Syn.: rodafledning, rodfund.

rodfund = roddannelse.

rund parentes: tegnet (...). Se også under **parentes**. **s-passiv:** fx *sælges* (i modsætning til *blive-passiven bliver solgt*). Se nærmere under **passiv**.

samdannelse: afledning af en sammensat stamme som ikke findes som selvstændigt ord, fx *husholdning* (= *hushold* + *-ning*) og *tyndhåret* (= *tyndhår* + *-et*).

sammenlignings(led)sætning: ledsætning der angiver en sammenligning. Sammenligningssætninger begynder ofte med *end, som* eller *som om*, fx *Der er længere end vi troede; Der er ikke så langt som man skulle tro; Han teede sig som om han var vanttigg*.

sammensat verbal = **komplekst verbal**.

sammenskrivning: skrivning af to eller flere ord i ét ord, fx *indenfor* (i modsætning til *inden for*), (det ukorrekte) *hvemsomhelst* (i modsætning til *hvem som helst*). Jf. **særskrivning**.

sammensætning: (1) ord der består af to eller flere selvstændige ord, fx *fodbold* (*fod* + *bold*), *fodboldkamp* (*fod* + *bold* + *kamp*). Sammensætninger kan opdeles i sammensætningsled. (2) Orddannelse ved kombination af selvstændige ord. – Fork.: **sms**. – Syn.: (1) kompositum (pl.: komposita), (2) komposition.

sammensætningsled: de led der indgår i en sammensætning. En sammensætning består normalt af to sammensætningsled, der så evt. igen kan bestå af

flere sammensætningsled. Sammensætningen *fodboldkamp* består fx af sammensætningsleddene *fodbold* og *kamp*, og leddet *fodbold* består igen af sammensætningsleddene *fod* og *bold*. Første led i en sammensætning kaldes **første sammensætningsled** eller sammensætningens **førsteled**. Andet led kaldes **andet sammensætningsled** eller sammensætningens **andetled** (syn.: sidste sammensætningsled, sidsteled).

samordning: det forhold der er mellem to helsætninger som er forbundne uden at være sideordnede, fx *Vi aflyser turen, for det har regnet hele natten; Det har regnet hele natten, så vi må desværre aflyse turen.*

samordningskonjunktion: konjunktion der ikke er sideordningskonjunktion, men som indleder en helsætning. Samordningskonjunktionerne er *thi*, *for* (= *thi*) og *så* (se eksempler under **samordning**).

samtids participium = **præsens participium**.

sb.: fork. for **substantiv**.

sekundær nekus: Se under **indlejret sætning**.

selvlyd = **vokal**.

semikolon: tegnet ;

sg.: fork. for **singularis**.

sideordning: forholdet mellem leddene i en sideordningsforbindelse. – Syn.: paratakse.

sideordningsforbindelse: helhed hvis dele er forbundet med en sideordningskonjunktion, eller mellem hvis dele der kan indsættes en sideordningskonjunktion, fx *Vi mødte manden og pigen; Vi mødte den gamle mand og den lille pige; De ærgrede sig over at det regnede, og at turen måtte aflyses; Han er begavet, men doven; De købte æbler, pærer og bananer. – Syn.: paratagme.*

sideordningskonjunktion: konjunktion der sideordner ord, ordforbindelser, sætningsled og sætninger. Ordene *og*, *men* og *eller* er sideordningskonjunktioner.

sidste sammensætningsled, sidsteled: Se under **sammensætningsled**.

singularis: entalsform af substantiver, adjektiver og pronomener, fx *hat*, *grim*, *grimt*, *lille*, *hun* (i modsætning til pluralisformerne *hatte*, *grimme*, *små*, *de*). – Fork.: sg. – Syn.: ental.

skjult sætning: Se under **indlejret sætning**.

skråstreg: tegnet /

slutfelt: feltet efter centralfeltet i helsætninger og ledsætninger, fx *I morgen skal vi ikke have madpakker med; Jeg håber at vi ikke skal have madpakker med*. Slutfeltet indeholder pladser til infinitte verbaler, objekter og prædikativer, og adverbialer. – Syn.: indholdsfelt.

slutpunktum: punktum der bruges til at afslutte en sætning eller en anden ytring. Jf. **forkortelsespunktum**.

sms.: fork. for **sammensætning**.

som vedføjelse = **attributiv**.

spids parentes: tegnet <...>. Se også under **parentes**.

spørge(led)sætning: ledsætning der indeholder et spørgsmål. Spørgeledsætninger begynder ofte med *om* eller med et *hv*-ord (*hvem*, *hvad*, *hvilken* osv.), fx *Hun spurgte om han havde afleveret pakken; Jeg aner ikke hvad der skal komme ud af det*. – Syn.: interrogativ ledsætning.

spørgende pronomen, spørgepronomen: pronomenerne *hvem*, *hvad*, *hvis*, *hvilken*, *hvilket*, *hvilke* når de indleder en spørgesætning, fx *hvem* i sætningerne *Hvem har du inviteret?; Hun spurgte hvem han*

- havde inviteret* (jf. **relativt pronomen**). – Syn.: interrogativt pronomen, interrogativpronomen, spørgende stedord, spørgestedord.
- spørgende stedord, spørgestedord = **spørgende pronomen, spørgepronomen**.
- spørgsmålstegn**: tegnet ?
- stamme**: (1) den del af et ord der ikke er bøjningsendelse, fx *høj*, *højt*, *højden*, *højfjeldet*, *højfjeldshotellerne*, *steger*, *befriede*.; (2) sammensætning eller afledning der indgår som del af en afledning, fx *arbejdsløshed*, *bortvisning*, *befrielse*, *kærlighed*.
- stavelse**: ord eller orddele der består af en vokal med eventuelle tilhørende konsonanter, fx *a-* og *-be* i *abe*, *væl-* og *-ter* i *vælter*.
- stavelsesdeling = **orddeling**.
- stavning**: kombination af bogstaver til ord og ordformer. Se også **retskrivning** og **retstavning**.
- stedord = **pronomen**.
- streger: Se **bindestreg** og **tankestreg**.
- styrelse**: det ord eller den ordforbindelse der typisk kommer efter præpositionen i en præpositionsforbindelse, fx *til ham*, *efter togets afgang*. Styrelsen kan undertiden stå før præpositionen, fx *parterne imellem*; *Ham har vi ikke set meget til*. – Syn.: **regimen**.
- stærk bøjning af adjektiv**: den bøjning af adjektivet der i tysk bruges efter fx ubestemt artikel, fx *ein kleiner Junge*, *ein kleines Mädchen*, i modsætning til svag bøjning. På dansk taler man tilsvarende om stærk bøjning i tilfælde som *en stor*(_) *bygning*, *et stort hus* (jf. **ubestemt form**).
- stærk bøjning af verbum**: præteritumbøjning uden brug af bøjningsendelse (og ofte med vokalskifte), fx *springer* – *sprang*, *sover* – *sov*, i modsætning til svag bøjning.
- stærktryk = **hovedtryk**.

- stød**: det udtalefænomen der skiller fx *mand* fra *man* og (*hun*) *løber* fra (*en*) *løber*.
- subj.**: fork. for **subjekt**.
- subjekt**: det ene af de to hovedled i en sætning (det andet er verbalet), fx *Vi pudser vinduer*; *Den lille dreng bor inde ved siden af*. Man kan skelne mellem forskellige typer subjekt: formelt subjekt, reelt subjekt, indholdssubjekt og foreløbigt subjekt.
- Fork.: **subj.** – Syn.: **grundled**.
- subjektsprædikat = **prædikat til subjekt**.
- substantiv**: fællesbetegnelse for appellativer og proprier. Substantiver betegner typisk personer og andre levende væsener, ting, steder og begreber, fx *grosserer*, *Peter*, *hest*, *stol*, *København*, *forelskelse*.
- Fork.: **sb.** – Syn.: **navneord**.
- suff.**: fork. for **suffiks**.
- suffiks**: uselvstændig orddele som står sidst i et ord, foran en eventuel bøjningsendelse, fx *personlig*, *personlige*, *tilståelse*, *tilståelserne*. – Fork.: **suff.** – Syn.: **afledningsendelse**.
- suffiksafledning**: afledning med suffiks, fx *vagtsom* (= *vagt* + *-som*) og *tidsbegrænsning* (= *tidsbegræns* + *-ning*).
- sup.**: fork. for **superlativ**.
- superlativ**: bøjningsform af adjektiver og adverbier, fx *voldsomst*, i modsætning til positivformen *voldsom* og komparativformen *voldsommere* (jf. **komparation**). – Fork.: **sup.** – Syn.: 3. grad, **højeste grad**.
- svag bøjning af adjektiv**: den bøjning af adjektivet der i tysk bruges efter fx bestemt artikel, fx *der kleine Junge*, *dem kleinen Jungen*, i modsætning til stærk bøjning. På dansk taler man tilsvarende om svag bøjning i tilfælde som *den store bygning*, *det store hus* (jf. **bestemt form**).

- svag bøjning af verbum:** præteritumbøjning med brug af bøjningsendelse, fx *danser* – *dansede*, *hilses* – *hilste*, i modsætning til stærk bøjning.
- svagtryk:** det svageste tryk der kan ligge på et ord eller en stavelse, fx trykket på endelsen *-en* i *vognen*. Se også under **tryk**. – Syn.: nultryk.
- symbol: Se under **måleenhed**.
- syntagme = **helhed**.
- syntaks:** læren om opbygningen af helheder (fx sætninger), især om sætningsleddene og deres indbyrdes stilling (ledstilling). – Syn.: ordføjningslære, sætningsbygning, sætningslære.
- særskrivning:** skrivning i to eller flere ord, fx *inden for* (i modsætning til *indenfor*), *hvem som helst* (i modsætning til det ukorrekte *hvemsomhelst*). Jf. **sammenskrivning**.
- sætning:** forbindelse af et subjekt og et verbal. I imperativiske sætninger som fx *Husk din madpakke* er subjektet ikke direkte udtrykt, men indeholdt i imperativen. Man skelner først og fremmest mellem **helsætninger** og **ledsætninger**.
- sætningsbygning = **syntaks**.
- sætningsemne:** helhed der ikke har form som en sætning, men som fungerer som en selvstændig ytring, og som kan omskrives til en sætning med (næsten) samme indhold, fx *Pokkers til vejr i dag!* (= *Det er dog pokkers til vejr i dag!*), *Rockerchef dræbt* (= *En rockerchef er blevet dræbt*), *Åben 10-17* (= *Forretningen er åben kl. 10-17*). Jf. **ufuldstændig sætning**.
- sætningskløvning:** (1) sætning af typen *Det er Peter der har smurt madpakkerne* (i modsætning til den ukløvede sætning: *Peter har smurt madpakkerne*); (2) sætning af typen *Der er nogen der har taget*

- madpakkerne* (i modsætning til den ukløvede sætning: *Nogen har taget madpakkerne*). – Syn.: **detkløvning** (1), **der-kløvning** (2).
- sætningsknode:** konstruktion hvor et led fra en led-sætning er rykket op i en overordnet sætning, fx *Ham tror jeg ikke at du kender* (jf. *Jeg tror ikke at du kender ham*); *Vi har truffet en afgørelse som jeg ikke venter han bliver glad for*.
- sætningsled:** de hoveddele som en sætning består af, først og fremmest verbal, subjekt, objekter, prædikativer og adverbialer.
- sætningslære = **syntaks**.
- sætningsmelodi = **intonation**.
- sætningsord = **verbalsubstantiv**.
- t-adverbial:** adverbial dannet af adjektiv ved tilføjelse af endelsen *-t*, fx *Hun synger højt* og *Han grinede uhyggeligt* (jf. **rent adverbium**).
- tal:** bøjningsmulighed for substantiver, adjektiver og pronomener. Man skelner mellem singularis og pluralis. – Syn.: **numerus**.
- talestreg = **replikstreg**.
- talord:** ord der angiver en talstørrelse eller plads i en rækkefølge. Talordene består af to grupper: **mængdetal**, fx *to*, *syv*, *tyve* osv., og **ordenstal**, fx *anden*, *syvende*, *tyvende* osv. – Syn.: **numeralet** (pl.: **numeralet**).
- tankestreg:** tegnet – . Tankestregen adskiller sig fra bindestregen ved at der er luft omkring den, og ved at den i trykt skrift er længere end bindestregen. En særlig anvendelse af tankestregen er brugen som replikstreg.
- tegn:** fællesbetegnelse for interpunktionstegn og accenter. (I andre sprogvidenskabelige forbindelser bruges tegn om et ords eller en orddels helhed af udtryk og indhold (betydning)).

tegn sætning: brug af interpunktionstegn. - Syn.: interpunktion.

tema: den del af en sætning som der fortælles noget om, sætningens 'emne', fx *Hendes bedsteforældre har været gift i 55 år*. Den anden del af sætningen (der kaldes 'rema') indeholder så det der fortælles om ('kommentaren' til) temaet: *Hendes bedsteforældre har været gift i 55 år*. Sætningens tema er som oftest karakteriseret ved at det er kendt af tilhøreren eller læseren i forvejen, mens det der oplyses om temaet, er noget som læseren eller tilhøreren ikke ved i forvejen. Tema er ofte sætningens subjekt, men behøver ikke at være det (se nærmere under **tematisering**).

tematisering: det at gøre noget til tema. I en sætning som *Peter smører altid madpakkerne* er subjektet *Peter* tema, og objektet *madpakkerne* er en del af sætningens 'rema' (*smører altid madpakkerne*). Ved en omskrivning af sætningen til *Madpakkerne smører Peter altid* er *madpakkerne* gjort til tema, dvs. at der er sket en tematisering af *madpakkerne*. En tilsvarende tematisering foreligger i passivsætningen *Madpakkerne smøres altid af Peter*.

temporal ledsætning = **tids(led)sætning**.

tempus: bøjningsmulighed for verber. Man kan regne med følgende tempusformer i dansk: præsens, præteritum, perfektum, pluskvamperfektum, futurum. Betegnelsen *tid* (og de tilsvarende danske betegnelser *nutid*, *datid*, *førnutid*, *førdatid*, *fremtid*) bruges ofte synonymt med tempus, præsens, præteritum osv., men i øvrigt kan det være en fordel at skelne sådan at fx præsens bruges om bøjningsformen, mens *nutid* bruges om den tid der udtrykkes – uafhængigt af den bøjningsform der er brugt; i overensstemmelse med denne sprogbrug vil man fx sige at fremtid er udtrykt ved hjælp af præsens i en

sætning som *Vi kommer i morgen*. – Syn.: *tid* (se dog i det foregående).

tid: Se **tempus**.

tidsadverbial: adverbial der betegner et tidspunkt el. lign., fx *Han kom sent hjem*; *Vi ses på lørdag*.

tidsadverbium: adverbium der betegner et tidspunkt el. lign., fx *nu*, *straks*.

tids(led)sætning: ledsætning der angiver et tidspunkt eller tidsrum; begynder ofte med *da*, *efter at*, *før*, *indtil*, *mens*, *når*, fx *Jeg ringede da vi var kommet hjem*; *Vi fik den mens vi var medlemmer af bogklubben*. – Syn.: temporal ledsætning.

tilbagevisende stedord = **refleksivt pronomen**.

tilde: accenten i fx *São Paolo*.

tillægsfald = **genitiv**.

tillægsform = **participium**.

tillægsmåde = **participium**.

tillægsord = **adjektiv**.

tilstandsbetegnelse = **frit prædikat**.

tiltaleord: Ord der bruges i direkte tiltale, fx tiltalepronomenene *du* og *I* og navne og lign. i forbindelser som *Kom herhen*, *Hans!*.

tiltalepronomen: personligt pronomen der kan bruges i tiltale, dvs. 2.-persons-pronomenene *du*, *I*, *De*.

tiltalestedord = **tiltalepronomen**.

traditionelt komma, traditionel kommatering: ny betegnelse (fra 2. udg. af Retskrivningsordbogen, 1996) for grammatisk komma, grammatisk kommatering.

tredje grad = **superlativ**.

trema: accenten i fx *Citroën*.

tryk: den forskellige (relative) kraft eller styrke der kan ligge på ord eller stavelser. Det kraftigste tryk er hovedtryk, det næstkraftigste er bitryk, og det svageste er svagtryk. I et ord som *lastvogn* har sta-

velsen *last-* hovedtryk og *-vogn* bitryk, og i en bøjningsform som *vognen* har *vogn-* hovedtryk og *-en* svagtryk. Ord eller stavelser med hovedtryk eller bitryk er trykstærke, og ord eller stavelser med svagtryk er trykssvage.

trykstærk: ord eller stavelser med hovedtryk eller bitryk er trykstærke. Se også under **tryk**.

trykssvag: ord eller stavelser med svagtryk er trykssvage. Se også under **tryk**.

tuborgklamme: tegnet {...}. Se også under **parentes**.

tungtledsfelt: Se under **ekstraposition**.

tvelyd = diftong.

tøveprikker: prikker der bruges til at betegne noget tøvende eller uafsluttet. Jf. **udeladelsesprikker**.

ubestemt artikel: Se under **artikel**.

ubestemt form: bøjningsform af substantiver (appellativer) og adjektiver. Formen *en kande* er ubestemt form singularis, og formen *kander* er ubestemt form pluralis. Formen *kande* (uden bestemt artikel) kaldes nul-form. I helhederne *en gul kande* og *nogle gule kander* er *gul* ubestemt form singularis og *gule* ubestemt form pluralis. – Fork.: **ubf**.

ubestemt pronomen: ord som *man*, *ingen*, *nogen*, *nogle*, *hver*. – Syn: indefinit pronomen, ubestemt stedord.

ubestemt stedord = **ubestemt pronomen**.

ubf.: fork. for **ubestemt form**.

ubøj.: fork. for **ubøjelig**.

ubøjelig: et ubøjeligt ord er et ord som ikke kan bøjes (med bøjningsendelse eller vokalskifte), fx *gammeldags* og *moderne*. – Fork.: **ubøj**.

udeladelsesprikker: to eller tre prikker der bruges til at vise at noget er udeladt eller sprunget over. Jf. **tøveprikker**.

udråbsord: ikke-lydefterlignende ord der kan fungere som en selvstændig ytring, fx *ja* og *hvadbeholder/hvabehar*. Se også **lydord**. – Syn.: interjektion.

udråbsspørgsmål: sætning der er formet som et spørgsmål, men som har fremsættende betydning, fx *Er du rigtig klog* (= *Du er ikke rigtig klog*); *Hvem har lyst til det* (= *Det er der ingen der har lyst til*). – Syn.: retorisk spørgsmål.

udråbstegn: tegnet !

udsagnsled = **verbal**.

udsagnsleddsætning = **at-sætning**.

udsagnsord = **verbum**.

ufuldstændig sætning: sætning med udeladt verbal og evt. andre led, fx *Kornet stod gult*, *havren grøn*; *som tidligere nævnt* var situationen kritisk. Jf. **sætningsemne**.

underled = **adled**.

underordning: forholdet mellem leddene i en underordningsforbindelse. – Syn.: hypotakse.

underordningsforbindelse: helhed bestående af et overordnet led (kerneled) og et underordnet led (adled), fx *en gammel ost* (*gammel* er adled, *ost* er kerneled), *en meget gammel ost* (*meget* er adled, *gammel* er kerneled). – Syn.: hypotagme.

underordningskonjunktion: konjunktion der indleder en ledsætning og er forbindelsesleddet til den helsætning som ledsætningen er led i, fx *at*, *fordi*, *hvis*, *mens*, *når*, *selvom*, *som*.

vb.: fork. for **verbum**.

vbsb.: fork. for **verbalsubstantiv**.

vedføjelse: Se **attributiv**.

verbal: det ene af de to hovedled i en sætning (det andet er subjektet), fx *Vi pudser vinduer*, *Vi har pudset vinduer*. Man skelner mellem finit verbal, fx *Vi har pudset vinduer*, og infinit verbal, fx *Vi har pudset vinduer*. – Syn.: udsagnsled.

verballed = verbal.

verbalsubstantiv: substantiv dannet ved afledning af et verbum, fx *afskedigelse, kørsel, brydning, installation, installation, vedligehold.* – Fork.: **vbsb.**

– Syn.: sætningsord.

verbum: ord der betegner handling, begivenhed eller tilstand. Verberne kan bl.a. kendes på at de kan bøjes i tempus, fx *Han spiser – Han spiste.*

– Fork.: **vb.** – Syn.: udsagnsord.

vinkelanførselstegn: anførselstegn af typen »...« og >...< (i modsætning til fx "... " og '...').

vokal: bogstav eller lyd der kan danne en stavelse alene, fx *a, e, i, u.* – Syn.: selvlyd.

vokalfordobling: dobbeltskrivning af vokal, fx *-ii-* i *Riis* (i modsætning til *ris*).

vokalskifte: ændring af vokalen i forbindelse med bøjning, fx skiftet fra *y* til *ø* i *lyder – lød* og fra *a* til *æ* i *and – ænder.*

ytring: helhed der kan fungere som en selvstændig og fuldstændig del af kommunikationen. Kan bl.a. være en helsætning med eventuelle ledsætninger, fx *Jeg håber at vejret bliver bedre inden vi skal have ferie*, et sætningsemne, fx *Pokkers til møgvej!*, eller et udråb bestående af et enkelt udråbsord (en 'etfeltshelhed'), fx *Av!* – Syn.: mening, meningshelhed.

ønskemåde = **optativ, konjunktiv.**

å: det yngste officielle danske bogstav. Blev indført i 1948 til erstatning af dobbelt-a (*aa*). – Syn.: bolle-å.

aa: Se **dobbelt-a.**

årsags(led)sætning: ledsætning der angiver en grund eller en årsag. Årsagssætninger indledes ofte med *fordi, da* eller *idet*, fx *Vi blev forsinkede fordi det regnede.*

Dansk Sprognævns skrifter

- 1 Aage Hansen: *Pausekommaet*. Gyldendal 1957. Udsolgt.
- 2 *Allan Karker: *Nordiske talord i dansk. Historie og vejledning*. Gyldendal 1959.
- 3 Kristian Hald: *Danske stednavne med udtaleangivelse*. Gyldendal 1960, 2. udg. Gyldendal 1975. Udsolgt.
- 4 *Stavning af russiske navne. Fællesnordiske transskriptionsregler. Navneliste*. Gyldendal 1970. Udsolgt.
- 5 *Turistord i Norden. Dansk-finsk-færøsk-islandsk-norsk-svensk turistordliste*. Gyldendal 1970. Udsolgt.
- 6 *Henrik Galberg Jacobsen: *Sprogrøgt i Danmark i 1930'erne og 1940'erne*. Gyldendal 1973.
- 7 *Henrik Galberg Jacobsen: *Dansk sprogrøgtslitteratur 1900-1955*. Gyldendal 1974.
- 8 *Knud Sørensen: *Engelske lån i dansk*. Gyldendal 1973.
- 9 *At færdes i sproget. Iagttagelser og synspunkter*. Gyldendal 1975. Udsolgt.
- 10 *Ord til andet. Iagttagelser og synspunkter 2*. Gyldendal 1980. Udsolgt.
- 11 Pia Riber Petersen: *Nye ord i dansk 1955-75*. Gyldendal 1984.
- 12 Erik Hansen og Henrik Galberg Jacobsen: *Om den nye Retskrivningsordbog*. Gyldendal 1986.
- 13 Jørgen Eriksen og Arne Hamburger: *Forkortelser i hverdagen*. Gyldendal 1988.
- 14 *Sproget her og nu*. Redigeret af Erik Hansen og Jørn Lund. Gyldendal 1988.
- 15 *Baglænsordbog*. Gyldendal 1988.
- 16 *Sprognævnet på skærmen 1988/89. 1989.
- 17 *Sprognævnet på skærmen 1989/90. 1990.

- 18 *Danske Dobbeltformer. Valgfri former i retskrivningen.* Redigeret og med en efterskrift af Henrik Galberg Jacobsen. Munksgaard 1992.
- 19 **Sprognævnet på skærmen 1990/91 og 1991/92.* 1992.
- 20 *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering.* Redigeret af Henrik Galberg Jacobsen og Mogens Gradenwitz. Dansk lærerforeningen 1993.
- 21 *Statsnavne og nationalitetsord.* Redigeret af Jørgen Schack. Novus forlag (Oslo) 1994.
- 22 **Sprognævnet på skærmen 1992/93.* 1993.
- 23 *Fra tid til anden. Dansk Sprognævn i 40 år.* Redigeret af Erik Hansen. Gyldendal 1995.
- 24 *Grammatisk talt. Anbefalede sproglige betegnelser.* Redigeret af Henrik Galberg Jacobsen. Dansk lærerforeningen 1996.
- 25 *Nyt komma. Regler, grammatik, øvelser (arbejdstitel).* Redigeret af Henrik Galberg Jacobsen. Ventes udsendt i 1996.

Publikationer mærket med * skal bestilles hos Sprognævnet. De øvrige ikke-udsolgte publikationer sælges kun i boghandelen.

DANSK SPROGNÆVN
Njalsgade 80
2300 København S

telefon: 35 32 89 83
telefax: 31 54 03 60

Grammatisk talt

Find det rette ord

Grammatisk talt giver hjælp til at finde det rette ord når man taler eller skriver om grammatik eller andre sproglige emner. Hæftet indeholder mere end 500 ord og forkortelser med oplysninger om hvilke betegnelser Dansk Sprognævn anbefaler. Alle de anbefalede betegnelser er forsynet med forklaringer eller eksempler. Ved de fleste er der også oplysninger om synonymer så man kan se hvilke andre betegnelser der bruges om samme begreb.

Grammatisk talt giver bl.a. svar på disse spørgsmål:

- Hedder det *substantiv* eller *navneord*?
- Hvad er et *bindebogstav*?
- Skal man sige *superlativ* eller *højeste grad* eller *tredje grad*?
- Hvordan ser en *tilde* ud?
- Findes der et dansk ord for *konjunktiv*?
- Hvad er den latinske betegnelse for *egennavn*?
- Hvordan forkorter man *participium*?
- Hvad forskel er der på *konjunktion* og *konjugation*?
- Er det ikke lige meget om man siger *verbum* eller *verbal*?
- Hvad forskel er der på *foreløbigt subjekt* og *formelt subjekt*?
- Hedder det *hovedsætning* eller *helsætning*?
- Hvad står forkortelsen *komp.* for?

Grammatisk talt sigter især på arbejdet med dansk grammatik og sprogbeskrivelse. Sprognævnets anbefalinger tager dog også hensyn til den grundlæggende undervisning i fremmedsprog. De anbefalede betegnelser bruges bl.a. i *Retskrivningsordbogen*, 2. udg., 1996.